

Elementi fantastike u Carrollovoj Alici u Zemlji čudesa

Periš, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:040962>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i engleskoga jezika i
književnosti

Lucija Periš

Elementi fantastike u Carrolllovoj *Alisi u Zemlji Čudes*

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Dragica Dragun

Osijek, 2015.

Sažetak

Proučavajući elemente koji se javljaju u *Alisi u Zemlji Čudesas* Lewisa Carrolla, uočava se njezina pripadnost fantastičnoj priči. *Alisa u Zemlji Čudesas* označava prekretnicu u književnosti jer je njome utemeljena ova književna vrsta i učinjen odklon od klasične bajke. Ovo djelo slijedi sve odrednice modela fantastične priče – djelo je povezano sa suvremenosti, u njemu se javlja mnoštvo nestvarnih likova, tematiziraju se nevjerojatne i nadnaravne situacije, a glavna se junakinja Alisa na kraju djela vraća u stvarnost. Carrollova *Alisa u Zemlji Čudesas* pripadnost žanru fantastičnoga potvrđuje na brojnim razinama, a nadnaravne pustolovine, nestvarni događaji i likovi samo su neke od odrednica. Fantastično se u djelu potvrđuje neodlučnošću čitatelja i glavne junakinje, načinom čitanja i govorom djela. Prevlad fantastičnoga traje sve dok granica između imaginarnoga i stvarnoga svijeta nije jasno označena. Kada se ta granica javi Alisinin buđenjem iz sna, djelo se promatra kao prijelazni žanr između fantastičnoga i čudnoga.

Ključne riječi: Carrolla, *Alisi u Zemlji Čudesas*, fantastična priča, fantastično, čudno, prijelazni žanr

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. <i>Alisa u Zemlji Čudesa</i> u kontekstu dječje književnosti.....	2
3. <i>Alisa u Zemlji Čudesa</i> kao fantastična priča.....	4
4. Elementi fantastike u <i>Alisi u Zemlji Čudesa</i>	7
5. Govor fantastičnoga u <i>Alisi u Zemlji Čudesa</i>	16
6. <i>Alisa u Zemlji Čudesa</i> između fantastičnoga i čudnoga.....	19
7. Zaključak.....	22
8. Literatura.....	23

1. Uvod

Cilj je rada proučiti djelo *Alisa u Zemlji Čudesas* Lewisa Carrolla u kontekstu fantastične književnosti te naznačiti koji svi elementi doprinose njezinom uvrštavanju u taj žanr. Nakon uvoda, u ovome radu slijedi smještanje *Alise u Zemlji Čudesas* u kontekst dječje književnosti, koja temom, likovima te opsegom čini djelo zanimljivo djeci i mladeži. U idućem poglavlju proučavat će se odrednice ovoga djela u okviru književne vrste kojoj pripada. Lewis Carroll je ovim djelo utemeljio i postavio model fantastične priče, stoga njegova *Alisa u Zemlji Čudesas* slijedi sve odrednice navedene književne vrste. Nadalje, temeljni dio rada čini poglavlje posvećeno istraživanju elemenata fantastike, pri čemu će kao osnova poslužiti *Uvod u fantastičnu književnost* Tzvetana Todorova. Nakon proučavanja elemenata fantastike, pozornost će se posvetiti govoru u djelu, koji je važan čimbenik pri utvrđivanju fantastičnoga. Jezik i govor djela potvrđuju da je riječ o žanru fantastičnoga, budući da se učestalo koriste retoričke figure tipične za ovaj žanr. Posljednje će se poglavlje baviti proučavanjem *Alise u Zemlji Čudesas* kao prijelaznog pod-žanra, koji se nalazi između fantastičnoga i čudnoga. Osnovu za prijelaz iz svijeta fantastičnoga u svijet čudnoga nudi san, koji dokida s neizvjesnošću koja je tipična za fantastično.

2. *Alisa u Zemlji Čudesa* u kontekstu dječje književnosti

Lewis Carroll bio je vrlo svestran, te je predmetom njegova interesa, osim književnosti, bila matematika i znanost. Najviše se istaknuo kao književnik, o čemu svjedoči i činjenica da si je nadjenao i posebno književno ime: „Matematičar i znanstvenik Lutwidge Dodgson s Oxfordskog sveučilišta dao si je književno ime Lewis Carroll, pod kojim je stvarao i objavio mnoge književne tekstove.“ (Carroll, 2001: 5) Carroll je svoju sklonost prema umjetnosti izražavao izradivanjem igračaka, pravljenjem lutkarskoga kazališta, pokretanjem obiteljskih časopisa, izradivanjem ilustracija, fotografiranjem, ali ponajviše pisanjem. Među njegovim se djelima izdvajaju fantastične priče *Alisa u Zemlji Čudesa* (1864.) i *Alisa s onu stranu ogledala* (1972.), pjesma *Lov na Snarka* (1876.) te roman *Silvija i Bruno* (1889.). Slavu je stekao fantastičnom pričom *Alisa u Zemlji Čudesa* (1864.) u kojoj tematizira nestvaran svijet privlačan djeci. Crnković ističe kako u ovome djelu Carroll uspijeva „iz krhotina realnog svijeta sazdati jedan čudan irealan svijet čiji oblici nastaju slobodnim spajanjem u podsvijesti djeteta“ (Crnković, 1980: 41). Osim toga što njegova djela čine zanimljivo dječje štivo, Carroll je svojim pisanjem unio brojne novosti u književnost. Smatra se pretečom nadrealizma zbog toga što je u već spomenutoj *Alisi u Zemlji Čudesa* učinio zaokret prema podsvjesnome te „svijet logičke životne kontinuiranosti zamijenio svijetom apsurdna“ (Diklić-Težak-Zalar, 1996: 69).

Čitateljsku publiku ovoga djela čine ponajviše djeca, što znači da se ovo se djelo svrstava u književnost za djecu i mladež. Dječju se književnost može definirati kao „posebni dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su ili svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob, potrebna za estetski i društveni razvoj djece, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca“ (Crnković, 1980: 5-6). Na činjenicu da *Alisa u Zemlji Čudesa* pripada dječjoj književnosti također utječu i tematika, likovi i struktura djela koji su prilagođeni djeci.

Alisa u Zemlji Čudesa djelo je privlačno djeci jer njegova radnja počiva prvotno na igri. Carrollovo je djelo vješto isprepletana kombinacije mašte, igre i podsvjesnoga, a Crnković

objašnjava kako je *Alisa u Zemlji Čudesas* „igra mašte kojom upravlja podsvijest“ (Crnković, 1980: 43). Alisa je sklona smišljanju raznih igara koje proizlaze iz njezine bujne mašte, a u takvim igrama nerijetko smišlja vlastita pravila, što je vidljivo u citatu koji slijedi: „Sjeća se kako je jednom zgodom samoj sebi dala po ušima i to zato što je varala u kriketu što ga je igrala sama sa sobom, jer se to neobično dijete voljelo igrati da nije jedna, nego dvije osobe.“ (Carroll, 2001: 23) Osim takvoga tipa igre, djeci su zanimljive i jezične igre koje počivaju na asocijacijama, a koje se također javljaju u djelu. Takve su jezične igre prisutne u brojnim Alisinim rečenicama: „Jedu li mice šice? Jedu li mice šice?, no ponekad bi to bilo i Jedu li šice mice?“ (Carroll, 2001: 18) Jezične igre i izvrtanja riječi ne javljaju se tek u Alisinome govoru, već i u jeziku ostalih likova. Javlja se, primjerice, kada Lažljiva Kornjača opisuje školu i predmete koji se tamo podučavaju: „Ja sam učila samo osnovne predmete. (...) Ritanje i klisanje, naravno, to kao prvo, odvrati Lažljiva Kornjača, a onda i osnovne računske operacije – jajanje, oduživanje, gloženje i dreljenje.“ (Carroll, 2001: 109) Jezične igre kojima djelo obiluje dokazuju da je Lewis Carroll izvrsno poznavao psihu i maštu djece, te je stoga izbjegavao suhoparne rečenice i pokazivao sklonost prema razigranosti u jeziku. Pierre Mabile u djelu *Ogledalo čudesnoga* potvrđuje tu činjenicu te ističe kako je „Lewis Carroll jedan od onih koji su najbolje shvatili mehanizam mašte“, koji je „neposredno izrazio ne pribjegavajući suhom filozofskom jeziku“ (Mabile, 1973: 27).

3. *Alisa u Zemlji Čudesa* kao fantastična priča

Kada se govori o žanrovskome određenju *Alise u Zemlji Čudesa*, djelo se često svrstava u bajke, koja je prema Milivoju Solaru „osobita književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno isprepleće sa zbiljskim na takav način da između prirodnog i natprirodnog, stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg, nema pravih suprotnosti.“ (Solar, 1977: 162) Unatoč činjenici da se u *Alisi u Zemlji Čudesa* javljaju čudesni i zbiljski svijet, ne bismo se složili da je riječ o bajci. Definicija bajke ne odgovara u potpunosti ovome djelu jer je u njemu za razliku od bajke pisac jasno označio granicu između dva svijeta, što čini pomak prema žanru fantastične priče. Lewis Carroll, odnosno njegova *Alisa u Zemlji Čudesa* čini svojevrsnu prekretnicu u književnosti jer je njome učinjen otklon od klasične i moderne bajke, i utemeljena fantastična priča. Osim *Alise u Zemlji Čudesa*, drugo najpoznatije djelo kojime je Carroll utemeljio ovaj tip priče je *Alisa s onu stranu ogledala*. Carroll je *Alisom u Zemlji Čudesa* stvorio temelj, odnosno usustavio tipičan model fantastične priče koji slijedi određene smjernice. Takvu priču određuje „povezanost sa suvremenošću, glavni su likovi djeca“, a osim toga takvo djelo karakterizira „pojava nestvarnih likova, nevjerojatne situacije, povratak u stvarnost“ (Pintarić, 2008: 11). Fantastične priče najčešće tematiziraju i prikazuju djetinjstvo, stoga se kao njihovi temeljni likovi javljaju djeca. Takve se priče bave pustolovinama koje proizlaze iz dječje zaigranosti te sklonosti prema maštanju. U djelu se u mnogobrojnim navratima opisuje kako je djevojčica Alisa pokazivala sklonost maštanju, što čini i okosnicu djela. To je uočljivo na samome početku djela gdje se uočava kako želja za igrom te bujna mašta navodi djevojčicu Alisu na ulazak u zamišljeni svijet Zemlje Čudesa: „Alisa se već jako umorila od sjedenja sa sestrom na pristranku, a bez ikakva posla. U nekoliko je zgoda čak virnula u knjigu što ju je čitala sestra, no u njoj nije bilo ni slika ni razgovora, a kakva korist od knjige, pomislila je, u kojoj nema ni slika ni razgovora?“ (Carroll, 2001: 15) Iz prethodnog se citata uočava kako svakodnevnne i dosadne knjige nisu bile dovoljne djevojčici Alisi, njezina je mašta tražila nešto više. Upravo je njezina znatiželja te sklonost prema novim područjima, likovima i događajima razlog zbog kojega se ovo djelo svrstava u fantastične priče.

Odrednice žanra fantastične književnosti primjetne su na samome početku djela jer ono započinje naizgled nestvarnim događajem – Alisinim propadanjem kroz tunel i ulaskom u

novi svijet. Fantastični se elementi protežu kroz cijelu priču kroz likove životinja, budući da su one antropomorfizirane i dane su im osobine ljudi. Primjer toga je zec koji ima sposobnost govora te se zna služiti predmetima kojima se koriste ljudi: „ (...) no kad je Zeko i stvarno izvadio sat iz džepa na prsluku i pogledao na nj, pa zatim žurno produžio put, Alisa je skočila na noge, jer joj je najednom bljesnulo kroz glavu da još nikad nije vidjela zeca ni s džepom na prsluku, a još manje satom koji bi iz njega mogao izvaditi.“ (Carroll, 2001:16)

Kao što je na početku ovoga poglavlja rečeno, fantastična se priča od bajke razlikuje po tome što se u njoj javlja granica između stvarnoga i nestvarnoga svijeta, dok se u bajci ta dva svijeta isprepliću. Ana Pintarić u djelu *Umjetničke bajke* ističe kako je o fantastičnoj priči moguće govoriti „ako se stvarni svijet od nadnaravnoga odvoji, npr., snom, propadanjem u neki otvor, otvaranjem nevidljivih vrata“ (Pintarić, 2008: 11). Takva situacija prisutna je u ovome djelu jer radnja djela započinje Alisinim propadanjem kroz tunel, čime se označava prijelaz iz stvarnoga u nestvarni svijet, a slične se pustolovine i događaji javljaju kroz cijelo djelo: „A zečja se rupa neko vrijeme nastavljala ravno, kao tunel, no onda se naglo nagnula, nagnula tako da Alisa nije stigla ni pomisliti da se za nešto prihvati prije nego što je otkrila da pada u vrlo duboko okno.“ (Carroll, 2001: 16) Alisino propadanje u tunel proizlazi iz činjenice da je djevojčica utonula u san, što se otkriva na samome kraju djela u idućem citatu: „O, da znaš kakav sam neobičan san usnila! reče Alisa, pa ga ispriča sestri, naime sve čega se mogla sjetiti, sve te neobične pustolovine koje netom pročitate.“ (Carroll, 2001: 139)

Nadalje, *Alisu u Zemlji Čudesna* fantastičnom pričom čini prisutnost brojnih nestvarnih likova koji se javljaju u ulozi prijatelja glavne junakinje. To znači da se osim tipičnih likova životinja, u djelu javljaju i brojna druga bića, koja ne nalazimo u stvarnome svijetu i koja pripadaju području čudesnoga svijeta: „Alisini znanci postaju čudnovata stvorenja, mnoge ptice i životinje.“ (Carroll, 2001: 8) Stanovnici Zemlje Čudesna najčešće su nestvarna bića s kakvima se čitatelji, odnosno djeca ne susreću u svakodnevnome životu, ili se susreću u potpuno drugačijem i promijenjenom obliku. Takvi su likovi Ožujski Zec, Mačka Koja Je Pojela Kanarinca, Lažljiva Kornjača, Gusjenica, Lori, Dodo, Miš. U djelu se pojavljuju i legendarna te mitska bića s nadnaravnim sposobnostima koja ne susrećemo u stvarnome svijetu, a takvo je biće Grifon¹. Spomenuta struktura likova čini odklon od bajke te pomak prema fantastičnoj priči, budući da se u djelu ne javljaju stereotipni likovi vila, vilenjaka i čarobnjaka tipičnih za svijet bajki. U *Alisi u Zemlji Čudesna* javljaju se likovi koji se do tada

¹ Grifon – legendarna zvijer s tijelom lava i glavom orla. Wikipedia.
<https://hr.wikipedia.org/wiki/Grifon> 01.06. 2015.

nisu javili u književnosti, a upravo je to razlog tome što je knjiga izuzetno dobro prihvaćena među djecom.

Nadalje, odmak od klasične bajke uočljiv je već na prvi pogled. Ovo se djelo razlikuje od klasične bajke u tome da ima kompoziciju svojstvenu fantastičnoj priči. Fantastična je priča inovativna budući da se u njoj ne slijedi ustaljena i stereotipna kompozicija, već se vide noviteti u tome području. U *Alisi u Zemlji Čudesa* uočljiv je odmak od ustaljene kompozicije jer djelo nije podijeljeno na poglavlja, nego na slike: „Alisino putovanje Zemljom Čudesa odvija se u slikama. O *Alisi u Zemlji Čudesa* možemo govoriti kao o kompoziciji slika.“ (Carroll, 2001: 7) Takva je kompozicija zanimljiva i bliska djetetu, te mu pomaže lakše predočiti, shvatiti i povezati poglavlja.

Alisa u Zemlji Čudesa ispunjava i slijedi sve zahtjeve koji su postavljeni pred fantastičnu priču. Kako bi uspjela „fantastična priča mora biti emocionalno uvjerljiva, mora da bude iskrena; da bi bila iskrena, mora biti izraz individualnoga duha i temperamenta“ (Crnković, 1987: 58) Ovo djelo slijedi sve spomenute odrednice, a posebno ga karakterizira emocionalna uvjerljivost. Čitatelj tijekom čitanja djela osjeća napetost, neizvjesnost, ali i suosjećanje s Alisom. To proizlazi iz činjenice da je, unatoč tome što se u djelu javljaju brojni čudesni i fantastični elementi, Carroll priču učini vjerodostojnome djetetu. To potvrđuje i Crnković, ističući kako prvi zahtjev fantastične priče treba biti „uvjerljivost“: „Unutar nevjerodostojnosti mora se nalaziti vjerodostojnost, unutar iracionalnosti racionalnost, unutar sna zbiljnost.“ (Crnković, 1980: 57) Iako je u Carrollovu djelu riječ o snu, čitatelj dobiva dojam uvjerljivosti te zajedno s glavnom junakinjom prolazi kroz njezine pustolovine. Čitatelj usporedno s Alisom osjeća napetost, strah i uzbuđenje, što pridonosi dojmu vjerodostojnosti djela. Prema Crnkoviću drugi zahtjev koji se postavlja pred fantastičnu priču je „originalnost“. (Crnković, 1980: 57). Djelo je originalno i jedinstveno, o čemu svjedoči i snažan odjek među čitateljskom publikom koji je postojan sve do danas. *Alisa u Zemlji Čudesa* djelo je koje tematizira suvremenost, a čija je aktualnost i privlačnost teme rezultirala time da su „doživljaji likova i situacije iz te priče ušli u svijet likovnih i glazbenih ostvarenja, kazališnih i filmskih uprizorenja.“ (Carroll, 2001: 7) Najpoznatiji je takav film iz 2010. godine, redatelja Tima Burtona, u kojemu su glumile brojne filmske zvijezde.

4. Elementi fantastike u *Alisi u Zemlji Čudesas*

U *Alisi u Zemlji Čudesas* fantastično je prisutno sve dok postoji „neodlučnost između stvarnog i imaginarnog“ (Todorov, 1987: 40). Sve dok Carroll ne daje čitatelju jasno do znanja da postoji razlika između stvarnoga i nestvarnoga svijeta, u koji Alisa ulazi kada utone u san, u djelu se govori o fantastičnome. Upravo je ta neodlučnost i isprepletenost dvaju svjetova karakteristična za područje fantastičnoga. Kada se buđenjem iz sna napušta Zemlja Čudesas, dokida se s fantastičnim elementima u djelu. Osim toga što se glavna junakinja Alisa kroz djelo nalazi na granici imaginarnoga i stvarnoga svijeta, njezina sestra također proživljava sličnu situaciju: „I tako je sjedila zatvorenih očiju, i napol vjerovala da se i sama našla u Zemlji Čudesas, iako je znala da bi ih trebala samo opet otvoriti, pa da se sve opet prometne u dosadnu stvarnost.“ (Carroll, 2001: 140). U ovome se citatu jasno ističe kako je san granica između stvarnoga i nestvarnoga. U ovome se djelu glavna junakinja „mala Alica našla u svijetu kojim vladaju zakoni sna, po kojima sva bića nepredvidljivo rastu ili se smanjuju a prizori naglo mijenjaju te neočekivano izmiču i nestaju spodobе koje podsjećaju na javu, ali se ponašaju prema nekoj svojoj autonomnoj logici“ (Diklić-Težak-Zalar, prema Vidan, 1996: 86). Iz navedenoga se može zaključiti da u području sna postoje zakonitosti koje su drugačije od stvarnoga svijeta. Stvarno i nestvarno ne razlikuju se samo prema likovima koji se u njima pojavljuju, već svaki svijet ima određene principe na kojima počiva. U Zemlji Čudesas nerijetko se javljaju naizgled nestvarni događaji, kao što su Alisino smanjivanje i povećavanje, no upravo je „smjesa realnog i irealnog“ razlog zbog kojega je djelo zanimljivo i blisko djeci. (Crnković, 1980: 43)

Prvi Alisin dodir sa fantastičnim javlja se na samome početku, gdje ju u Zemlju Čudesas uvodi antropomorfizirani lik Zeca te njegovi neobični postupci: „(...) no kad je Zeko i stvarno *izvadio sat iz džepa na prsluku* i pogledao na nj, pa zatim žurno produžio put, Alisa je skočila na noge, jer joj je najednom bljesnulo kroz glavu da još nikad nije vidjela zeca ni s džepom na prsluku, a još manje satom koji bi iz njega mogao izvaditi.“ (Carroll, 2001:16) Likovi koji se javljaju u djelu tek su dio čudesnoga svijeta, kojega čudesnim čine i brojne nestvarne pustolovine koje se na putu događaju glavnoj junakinji.

Brojne nadrealne i fantastične pustolovine o kojima će kasnije biti riječi, a koje Alisa proživljava kroz cijelo djelo, rezultiraju time da Alisa često propituje svoj identitet: „Ja... ja sam mala curica, rekla je Alisa, ali sa popriličnom sumnjom u glasu jer se prisjetila svih promjena kroz koje je tog dana prošla.“ (Carroll, 2001: 61), „Kako je danas sve neobično! A još jučer sve je bilo kao i svaki drugi dan. Sad se pitam, nisam li se to ja preko noći promijenila?“ (Carroll, 2001: 27) Iz navedenoga je primjetno da Alisin prijelaz u drugi svijet nije tek bezbrižna pustolovina; ono u određenome trenutku uzrokuje sumnju nad vlastitim identitetom. Ta je sumnja uzrokovana neobičnim zakonitostima koji vladaju u Zemlji Čudesa, a koji do tada nisu bili poznati glavnoj junakinji.

Na fantastično u djelu upućuje činjenica da se nadnaravni događaji objašnjavaju čak i prisutnošću ludila jer za njih ne postoji logično objašnjenje. Alisa zbunjenost novim svijetom dovodi do toga da ona propituje svoj zdrav razum, što dokazuje sljedeći citat: „Ali meni se ne ide među luđake, zamijetila je Alisa. O, tu ti nema pomoći, reče Mačka, jer tu smo ti svi ljudi. Ja sam luda. I ti si luda. Kako znaš da sam ja luda? upita Alisa. Da nisi, reče Mačka, ne bi bila tu.“ (Carroll, 2001: 74) Kao što je navedeno, djelo se može promatrati kao stanje ludila sve dok pisac ne dokida takvo mišljenje, kada daje čitatelju do znanja da je u djelu riječ o snu. Carroll je ludilo koristio „kako bi se ostvarila neophodna dvosmislenost.“ (Todorov, 1987: 41). Takva je dvosmislenost zanimljiva mlađim čitateljima jer ih navodi na razmišljanje, propitivanje događaja i njihove uzročno-posljednične veze. Kroz cijelo djelo čitatelj i Alisa pitaju se jesu li ta priviđenja posljedica ludila, jesu li ona san ili stvarnost, i kako je uopće do njih došlo. Todorov ističe kako „lik nije sasvim siguran kako treba protumačiti činjenice: ponekad on vjeruje u svoje ludilo, ali nikada u njega nije sasvim siguran“ (Todorov, 1987: 42). Iz citata koji se nalazi na početku ovoga odlomka može se zaključiti kako i Alisa postupna na ovaj način, kada neobične događaje koji joj se događaju na putu ne može objasniti drugačije nego ludilom.

Prva i najočitiija oznaka fantastičnoga s kojom se čitatelj susreće u djelu je prisutnost nestvarnih likova. Zemlju Čudesa čine antropomorfizirane životinje i ljudi koji se svojim izgledom i osobnošću znatno razlikuju od stvarnih ljudi, a nerijetka su i mitska bića. Neke od spomenutih antropomorfiziranih životinja su Ožujski Zec, Mačka Koja Je Pojela Kanarinca, Miš, Gusjenica, Gušt te Lažljiva Kornjača. Životinje se u ovome djelu javljaju u znatno drugačijem obliku od stvarnih životinja. Kao primjer toga može poslužiti usporedba Alisine mačke Dine, koju ima u stvarnome svijetu, i Mačke Koja Je Pojela Kanarinca, koju susreće u Zemlji Čudesa: „Nisam znala da se mačke koje su pojele kanarinca cere, zapravo nije mi

poznato da to mačke *uopće* mogu.“ (Carroll, 2001: 68) Kućna mačka Dina opisana je kao „velemajstorica za hvatanje miševa“ (Carroll, 2001: 41), što predstavlja tipično ponašanje mačaka u stvarnome svijetu. Suprotno od nje, Mačka Koja Je Pojela Kanarinca posjeduje sposobnosti koje nadilaze sposobnosti običnih mačaka. Kao što je vidljivo u sljedećem citatu ona posjeduje moć trenutnog nestajanja i pojavljivanja, što pridonosi dojmu fantastičnoga u djelu: „Vidimo se tamo, reče Mačka i nesta (...) Ali još dok je gledala na mjesto gdje je to maločas bila maca, ona se najednom opet pojavi.“ (Carroll, 2001: 74) Znatna razlika između likova koji se javljaju u stvarnome svijetu i Zemlji Čudesa u Alisi izazivaju čuđenje: „Kako je to neobično, reče Alisa za sebe (...) Još malo pa će me i Dina početi slati po stvari! I sad počne zamišljati što bi se sve moglo dogoditi. 'Gospođice Alisa! Smjesta dolazite, i spremite me za šetnju!'“ (Carroll, 2001: 44). Iz navedenoga je primjetno da Alisa uočava udaljenosti i razlike između temeljnih postavki na kojima počiva stvarni svijet i svijet fantastičnoga. Među stanovnicima Zemlje Čudesa nalaze se i ličnosti koje u zbiljskom životu pronalazimo u drugačijem obliku, kao npr. Kraljica, Kralj, Vojvotkinja i Klobučar. U djelu se pojavljuju i legendarna i mitska bića s nadnaravnim sposobnostima koja ne susrećemo u stvarnome svijetu, kao što je Grifon.

Već Alisin ulazak u Zemlju Čudesa pokazuje da ulazi u svijet koji počiva na zakonitostima drugačijima od zbiljskoga. To je vidljivo u idućem citatu, koji prikazuje Alisin pad u Zemlju Čudesa koji je bio nevjerovatno spor, te se tijekom njega Alisa uspjela osvrnuti oko sebe: „Sad ili je to okno bilo vrlo duboko, ili je kroza nj padala vrlo polako, jer je najednom imala obilato vremena da se osvrne oko sebe i upita što će dalje biti.“ (Carroll, 2001: 16) Iz toga proizlazi da u Zemlji Čudesa vlada drugačiji princip protjecanja vremena jer se pad u stvarnome svijetu odvija znatno brže. Nadalje, što čini razliku u odnosu na stvarni svijet je činjenica da Alisino padanje nije bilo popraćeno ozljedama kao u zbiljskome svijetu, već „pade ona na hrpu suhoga lišća, i to bijaše kraj njezina pada.“ (Carroll, 2001 : 18) Iz navedenog je citata primjetno da Alisin pad s velike visine nije uzrokovao ozljede te da se sigurno dočekala, što čini znatnu razliku u odnosu za zbiljski svijet. To znači da se već u Alisinome padu mogu uočiti naznake da će biti riječ u snu te da njezino propadanje označava prijelaz u područje sna.

Prema ruskom filozofu i mističaru Vladimiru Solovjevom *Alisa u Zemlji Čudesa* pripada žanru fantastičnoga budući da „u pravom fantastičnom uvijek postoji spoljašnja, formalna mogućnost da se pojave objasne jednostavno, ali istovremeno to objašnjenje nema uopće unutrašnju vjerojatnost.“ (Todorov, 1987: 29-30). U skladu s prethodnom definicijom, i u ovome se djelu javljaju naizgled jednostavne pojave, no one čitatelju učestalo nisu objašnjive.

Kao najbolji primjer toga može se navesti igra kriketa u Kraljičinu vrtu, za koju „Paul Hazard tvrdi da Kraljičino igranje kroketa sasvim nalikuje na pravo“ (Crnković, 1980: 44). Čitatelju se igra kriketa čini posve normalnom i uobičajenom, no njezinu vjerojatnost narušavaju pravila koja se u mnogome razlikuju od pravila u zbiljskome svijetu: „Alisa je pomislila kako nikad u životu nije vidjela tako neobično kriketište; bilo je sve od grba i jaraka, a lopte pak bijahu živi ježevi, batovi živi plamenci, dok su lukovi bili vojnici koji su se morali izviti, oslonjeni na noge i ruke.“ (Carroll, 2001: 93) U navedenom je citatu primjetna već spomenuta činjenica da se Alisi elementi na koje nailazi u Zemlji Čudesa čine irealnim naspram onih u stvarnome svijetu, a upravo to pridonosi dojmu fantastike u djelu. Ono što *Alisu u Zemlji Čudesa* čini fantastičnom pričom je spoznaja da „junak neprestano razgovijetno osjeća proturječnost između dva svijeta, stvarnog i fantastičnog, i sam je začuđen pred neobičnim stvarima koje ga okružuju (Olga Rajman)“ (Todorov, 1987: 30, prema: Olga Ramjan). Iz njezinoga čuđenja nad Zemljom Čudesa proizlazi i usporedba dvaju svjetova; kroz cijelo djelo glavna junakinja uspoređuje likove i događaje iz dvaju svjetova. U djelu su prisutni brojni takvi primjeri, a jedan od njih je pojava mačke koja se smije. Alisa navodi kako je začuđuje neobičan prizor mačke s kakvim se nije susrela u stvarnome svijetu: „Dakle, ljudi! Počesto sam vidjela mačku bez cera, pomislila je Alisa, ali cer bez mačke! Nešto čudnije nisam vidjela u životu!“ (Carroll, 2001: 75) Elementi fantastičnoga su brojni u ovome djelu te se nižu u tolikoj količini „da je Alisa već počela pomišljati da je na svijetu zapravo vrlo malo toga i stvarno nemoguće“ (Carroll, 2001: 20). To znači da je ona, nakon određenog vremena provedenog u Zemlji Čudesa, počela naizgled nestvarne pojave doživljavati kao moguće, vjerojatne i prirodne.

Ovo djelo ponajbolje opisuje određenje fantastične književnosti prema Luju Vaksu, koji u *Fantastičnoj književnosti i umjetnosti* ističe da „fantastično pripovijedanje voli predstavljati nama slične ljude koji žive u stvarnom svijetu kao i mi, a iznenada se nađu u prisutnosti neobjašnjivog“ (Todorov: 1987: 30). Sukladno ovoj definiciji i Alisa se našla u novnome i nepoznatome svijetu punom neobjašnjivih događaja. Alisa, koja posjeduje sva fizička i psihička svojstva normalne djevojčice, prelazi iz stvarnoga u svijet nestvarnih bića s kojima se prije nije susrela. U djelu se nailaze izravne potvrde o tome da je Alisa tek obična djevojčica koja izvan Zemlje Čudesa ne posjeduje nadnaravne osobine, a o tome svjedoče razmišljanja njezine sestre: „Napokon je zamislila i kako će ta njezina sestrice jednom u budućnosti postati odraslom ženom, i kako će, kroz sva zrelija ljeta, sačuvati jednostavno i ljupko srce iz djetinjstva.“ (Carrol, 2001: 140) U tim se razmišljanjima potvrđuje kako je

Alisa tek obična djevojčica, koju sklonost igri i maštanju dovodi do otkrivanja novih svjetova. Njezina je razigranost i bujna mašta uzrok toga da naizgled obična djevojčica ulazi u sasvim novi i dotad neotkriven svijet pun neobičnih bića.

Razlog je njezina ulaska u nestvarni svijet, osim bujne dječje mašte, djelomično i dosada koju je osjećala u ustaljenoj svakodnevici: „Alisa se već bila jako umorila od sjedenja sa sestrom na pristranku, a bez ikakva posla.“ (Carroll, 2001: 15) Iz priloženog slijedi da Zemlja Čudesa predstavlja Alisin bijeg od svakodnevice, te traganje i znatiželju za neistraženim područjima. Ulazak u čudesnu zemlju započinje trenutkom kada se ispred Alise pojavljuje Bijeli Zec, a taj trenutak označava „raskid sa priznatim poretkom, prodor neprihvatljivog u okrilje nepromjenjive zakonitosti svakodnevice“ (Todorov, 1987: 30). Lik Bijeloga Zeca prvi je Alisin dodir sa Zemljom Čudesa, a njegova prisutnost označava prijelaz iz stvarnoga u nestvarno, odnosno iz objašnjivoga u neobjašnjivo.

Alisa, a kasnije i njezina sestra postaju dijelom sna na taj način da ne opažaju razliku između svijeta sna i stvarnoga svijeta. To je uočljivo prilikom opisa Alisine sestre: „I tako je sjedila zatvorenih očiju, i napol vjerovala da se i sama našla u Zemlji Čudesa.“ (Carroll, 2001: 140) Na kraju se djela jasno ističe da je riječ o snu, no u prethodnome se citatu uočava kako je dječja sklonost maštanju toliko velika da Alisa i njezina sestra žele vjerovati da je irealni svijet realan, te osjećaju tugu prilikom vraćanja u stvarni svijet. U ovome je djelu granica sna i zbilje toliko zamagljena da ni likovima nije jasno u kojoj se dimenziji nalaze: „Do samog kraja pustolovine, dvosmislenost se ne gubi – stvarnost ili san? Istina ili privid?“ (Todorov, 1987: 29) Glavna junakinja nije sigurna nalazi li se u realnosti ili imaginarnome svijetu, te jesu li njezine pustolovine dijelom zbilje ili su one tek puka mašta i sanjarenje.

Čitatelj do kraja djela ostaje neizvjestan i neodlučan jer ne može odgonetnuti je li Zemlja Čudesa tek privid, zabluda, proizvod mašte i zamišljena zemlja, ili ona uistinu postoji, kao dio zbiljskoga svijeta koji ne susrećemo često i čije zakone ne poznajemo. Kroz cijelo je djelo granica sna i jave toliko uspješno isprepletana da čitatelj i Alisa ne znaju u kojem se prostoru nalaze. Tek se na kraju djela dobiva saznanje da je riječ o snu: „Dogodi se to kao u snu, ali tako spretno i brzo da ni Alisa ni čitatelj nisu sigurni da je posrijedi san. O tome da je Alisa sanjala saznajemo tek na kraju priče.“ (Carroll, 2001: 7) Upravo su prethodno spomenuta nesigurnost, neizvjesnost i neodlučnost sastavnice koje čine *Alisu u Zemlji Čudesa* fantastičnom pričom. Neodlučnost samoga čitatelja prvi je dokaz da se ovo djelo može smjestiti u žanr fantastičnoga. To potvrđuje i Tzvetan Todorov, koji ističe da „tekst treba

primorati čitatelja da svijet likova smatra svijetom živih ljudi i bude neodlučan između prirodnog i natprirodnog objašnjenja događaja o kojima se govori“ (Todorov, 1987: 37). Kao što je prethodno već rečeno, čitatelj se poistovjećuje s Alisom i sve pustolovine u djelu proživljava zajedno s glavnom junakinjom. Tzvetao Todorov u *Uvodu u fantastičnu književnost* ističe kako se „fantastično suštinski temelji na neodlučnosti čitatelja – čitatelja koji se poistovjećuje sa glavnim junakom – u odnosu na prirodu začudnog događaja.“ (Todorov, 1987: 160) Može se reći da između čitatelja i Alise postoji određena vrsta prešutnog dogovora, odnosno da oni događaje u djelu promatraju iz iste perspektive. Budući da su čitatelj i Alisa istomišljenici, oboje se ne mogu odlučiti je li u djelu riječ o zbilji ili snu, budući da je granica nejasna te da prijelaz do samoga kraja nije izravno izrečen. Tek na kraju djela dana je informacija o tome da se Alisa budi iz sna, dok na početku djela ulazak u san nije jasno izrečen. Prijelaz iz svijeta stvarnoga u svijet nestvarnoga, odnosno iz zbilje u san, označen je Alisanim propadanjem u tunelu koji fizički označava početak Zemlje Čudesna te fantastičnoga u djelu. „Fantastično, dakle, podrazumijeva uvlačenje čitatelja u svijet likova; ono se određuje pomoću čitateljevoga dvosmislenog opažanja ispričanih događaja.“ (Todorov, 1987: 35) Taj se prijelaz u djelu događa tako da ga čitatelj ne opaža, sve dok se na kraju ne izriče da je u djelu riječ o snu.

Prema Todorovu, drugi element fantastičnoga koji se javlja u djelu, a sličan je prvome, je pojavljivanje neodlučnosti u samoj junakinji. Alisa prilikom susreta s likovima iz Zemlje Čudesna naslućuje da se javljaju neuobičajeni elementi, koji su u suprotnosti s onima iz zbiljskoga svijeta. Alisina usporedba dvaju svjetova očita je na samome početku djela, prilikom susreta s Bijelim Zecom: „(...) no kad je Zeko i stvarno *izvadio sat iz džepa na prsluku* i pogledao na nj, pa zatim žurno produžio put, Alisa je skočila na noge; jer joj je najednom bljesnulo kroz glavu da još nikad nije vidjela zeca ni s džepom na prsluku, a još manje satom koji bi iz njega mogao izvaditi.“ (Carroll: 2001: 16). Prethodno spomenuti događaj tek je početak u nizu kontradiktornih događaja koji u Alisi izazivaju nesigurnost. Glavnoj je junakinji teško odlučiti je li riječ o već poznatome svijetu, budući da je prije viđala zečeve, ili je pak riječ o nekom novom i nepoznatom svijetu čije zakonitosti ne poznaje, budući da se dotad nije susrela sa zecom koji se zna služiti satom.

Osim neodlučnosti junakinje i čitatelja, u određivanju fantastičnoga važnost ima i tumačenje teksta, odnosno način čitanja. Todorov ističe da u žanru fantastičnoga „čitanje ne smije biti ni pjesničko ni alegorijsko“ (Todorov, 1987: 36). Takvoga načina čitanja u *Alisi u Zemlji Čudesna* nema; čitatelj ne tumači pojave i događaje alegorijski. On odbacuje takav način tumačenja

teksta, a to dodatno svjedoči o činjenici da djelo pripada fantastičnome. Nadalje, čitajući djelo čitatelj ne tumači pojave ni pjesnički. Svijet Carrollove Zemlje Čudesas „apsurdan je svijet, ali nikako poetizirani svijet prirode i stvari, to je svijet koji se javlja kao plod asocijacija na realni život u dječjem snu ili u dječjoj igri“ (Crnković, 1987: 43). U *Alisi u Zemlji Čudesas* javljaju se natprirodni elementi i pojave kao što su životinje koje govore, a Todorov ističe „ako životinje govore, ne sumnjamo nimalo – znamo da riječi teksta treba uzeti u drugom značenju, koje se naziva alegorijsko.“ (Todorov, 1987: 36). No, u ovome su djelu elementi kao što je govor životinja tek dio sna, a na kraju djela je i izrečeno da je u djelu bila riječ tek o snu. Saznanje o snu onemogućava alegorijsko čitanje djela, unatoč elementima koji prvobitno ukazuju na tu činjenicu. To potvrđuje i Crnković, ističući kako „čudesno i realno u priči ovog tipa ne prelazi u poeziju niti u simboliku“ (Crnković, 1980: 43). Prethodno spomenuta činjenica dokaz je toga da se ovo djelo ne može proučavati kao bajka, nego isključivo kao fantastična priča, stoga što u njemu nisu prisutne simbolika i alegorija.

Elementi fantastike koji se javljaju u Carrollovoj *Alisi u Zemlji Čudesas* imaju funkciju proizvodnje određenoga učinka kod čitatelja. Prvobitna je funkcija fantastičnoga da „kod čitatelja izaziva posebno djelovanje, strah ili užas, ili jednostavno radoznalost, što druge vrste i oblici književnosti ne mogu.“ (Donat, 1979: 60) Ovo djelo u čitatelju proizvodi sve navedene osjećaje. No, osim u čitatelju, i u *Alisi* vlada radoznalost, ali i strah nad onime što će se dogoditi. Cijelo djelo predstavlja niz neizvjesnih pustolovina koje proizlaze jedna iz druge. Ta je neizvjesnost prekinuta Alisinim buđenjem, koje označava odlazak iz Zemlje Čudesas, povratak u stvarnost te prekid sa fantastičnim.

5. Govor fantastičnoga u *Alisi u Zemlji Čudesas*

Prema Todorovu, fantastično se u djelu očituje u govoru djela budući da se „natprirodno rađa iz jezika“ (Todorov, 1987: 85). Jezik i govor u djelu *Alisa u Zemlji Čudesas* potvrđuju da je riječ o žanru fantastičnoga, a djelo sadržava sva tri svojstva koja čine strukturu fantastičnoga: „Prvo pripada iskazu, drugo iskazivanju (dakle, oba verbalnom vidu), a treće sintaktičkom vidu.“ (Todorov, 1987: 80) U sljedećim će se odlomcima objasniti na koji način djelo sadrži navedena tri svojstva, te će se priložiti primjeri svakoga.

Kao prvo svojstvo koje potvrđuje pripadnost žanru fantastičnoga u djelu *Alisa u Zemlji Čudesas* je upotreba figurativnog govora. Todorov ističe kako „natprirodno često nastaje tako što figurativno značenje uzimamo kao doslovno“ (Todorov, 1987: 81). I uistinu, takvo shvaćanje natprirodnih događaja kao doslovnih te neispitivanje njihovoga podrijetla i uzroka proteže se kroz cijelo djelo, sve dok se na kraju djela ne otkriva da su opisani doživljaji posljedica sna. Unatoč tome što Alisa i čitatelj često iskazuju čuđenje nad viđenim događajima i propituju sebe i svoj identitet, oni ne dovode u pitanje stvarnost proživljenih događaja. Brojne retoričke figure kroz djelo i potvrđuju tu činjenicu, a najčešća je od njih hiperbola. Mnoge su hiperbole uočljive u Alisinom govoru, što je vidljivo u idućem primjeru: „Pitam se koliko sam već milja do sada propala? Reče glasno. Zacijelo sam negdje pri središtu Zemlje. Daj da vidimo: to bi, mislim, bila dubina od četiri tisuće milja...“ (Carroll, 2001: 17) Kao što je vidljivo iz prethodne rečenice, preuveličavanje i pretjerivanje javlja se već na početku djela kada Alisa propada kroz tunel, čiju duljinu procjenjuje kao natprirodno veliku. Takvo se pretjerivanje javlja i u sljedećem primjeru, pri opisivanju brojnih slika i prizora u djelu: „Alisa je otvorila vrata i otkrila da vode u malen prolaz, ne mnogo veći od štakorove jazbine. Kleknula je pa kroza nj ugledala najljepši vrt što ga vidješe oči.“ (Carroll, 2001: 19) U djelu se ne hiperbolizira samo ljepota pejzaža i slika iz prirode kao u prethodnome primjeru; hiperbola se javlja i u opisu brojnih drugih scena koje Alisa proživljava. Štoviše, kroz svako poglavlje, odnosno sliku djela, javlja se neki natprirodni ili hiperbolizirani događaj ili stvorenje. Ta se hiperbolizacija uočava i u opisu Alisinih fizičkih promjena tijekom djela; trenutak je natprirodno velika, a trenutak natprirodno mala. U djelu se ističe da je Alisa, nakon što je popila bočicu s natpisom 'ispij me', „bila tek nešto viša od deset palaca“. (Carroll, 1987: 22). Duljina od deset palaca iznosi oko dvadeset i pet centimetara, što

je natprirodno maleno za prosječnu djevojčicu. Pak, nakon što je pojela kolačić s natpisom 'pojedi me' Alisa je dosegla visinu od tri metra. Alisine natprirodne promjene visine rezultiraju time da se djevojčica fizički ne može prilagoditi prostoru Zemlje Čudesna: „Nije, naime, još bila ispila ni pola bočice, a glava joj je već uprla u strop, pa ju je morala sagnuti da ne slomi vrat.“ (Carroll, 2001: 44) Hiperbolizacija koja se koristi u opisivanju likova, a koja je prisutna u prethodnome citatu, utječe na to da se u djelu uočava odmak od stvarnosti i prijelaz u područje fantastičnoga. U djelu se učestalo javljaju bića s nadnaravnim ili preuveličanima sposobnostima, veličinom ili moći, koji mogu biti dijelom tek svijeta fantastičnoga. Učinku fantastičnoga u djelu pridonosi i javljanje brojnih drugim likova, koji svojom fizičkom veličinom prelaze u nadnaravno. Primjer toga su razne životinje koje se u djelu javljaju u znatno većem obliku nego u stvarnosti, među kojima je i velika gusjenica koju Alisa susreće: „Podigla se na nožne prste pa pogledala preko njezina ruba, i tad joj se pogled istoga časa sreo s očima velike modre gusjenice.“ (Carroll, 2001: 53) Osim spomenute velike gusjenice, takvi su likovi i krupni golub, velika mačka, ogromna kornjača te grifon. Takvim je prikazima likova u djelu „hiperbola skliznula u fantastično“ (Carroll, 2001: 81). To znači da se u *Alisi u Zemlji Čudesna* ne javljaju likovi koji posjeduju zadivljujuće vještine i vrline, nego ti likovi posjeduju osobine koje su u potpunosti nestvarne i netipične za ljude. Budući da hiperbolizirane osobine nisu specifične za stvarnost, nužno je da čitatelj promatra priču u okviru fantastičnoga. Prethodno spomenute hiperbole i nadrealni opisi ne javljaju se samo u opisu likova. Oni velike razmjere dosežu i u opisivanju pojava. Primjerice, u djelu se navodi kako je Alisa dok je sezala natprirodnu visinu isplakala čitavo jezero suza u kojemu se umalo ugušila: „O, da bar nisam toliko plakala! rekla je Alisa dok je sve plivajući kroz suze, tražila nekakav izlaz. I sad me valjda i za to čeka kazna, a to je utapanje u vlastitim suzama.“ (Carroll, 2001: 30) Iz ovoga je citatata vidljivo da je pisac, opisujući Alisine suze koje tvore jezero, posegnuo u područje natprirodnoga i učinio otklon od stvarnosti.

Nadalje, Todorov ističe kako se fantastično se u ovome djelu očituje u tome što „se ostvaruje pravo značenje figurativnom izraza“ (Todorov, 1987: 82) Primjerice, takvo se značenje ostvaruje prilikom Alisinoga propadanja kroz tunel, kada se ona pita: „Ta zar tom propadanju zaista *nema* kraja? (Carroll, 2001: 17). U prethodnom se citatu uočava figurativni izraz koji se upotrebljava kada se nakon određene radnje koja dugo traje ljudi pitaju retorički postoji li kraja toj radnji. No, u ovome je djelu taj izraz upotrijebljen kako bi glavna junakinja Alisa pitala postoji li doslovno i uistinu kraj tunelu. Figurativni izraz koji ljudi koriste kada im nešto postane suviše dugačko i otežavajuće, u ovome se djelu može shvatiti doslovno. Takvi se

primjeri javljaju kroz cijelo djelo. Jedan od njih je i izraz 'isplakati more suza', koje u ovome djelu ostvaruje svoje pravo značenje. Prilikom plakanja, Alisa je isplakala veliku količinu suza, u kojima se umalo utopila kada se smanjila: „No još dok je izgovarala te riječi, noga joj se okliznula, i u sljedećem času pljus! već je bila do grla u slanoj vodi. Prva joj je misao bila da, je tko zna kako, pala u more. (...) O, da bar nisam toliko plakala! rekla je Alisa dok je, sve plivajući kroz suze, tražila nekakav izlaz. I sad me valjda za to čeka i kazna, a to je utapanje u vlastitim suzama!“ (Carroll, 2001: 30) Takvi se figurativni izrazi ne javljaju isključivo u Alisinom govoru. Oni su učestali u brojnim Vojvotkinjinim rečenicama, što je vidljivo u primjeru koji slijedi. Imajući na umu pravu pticu, odnosno plamenca, Vojvotkinja upotrebljava izraz „Svaka ptica svome jatuu“ (Carroll, 2001: 102). U ovome se izrazu navedena rečenica ne izgovara kao poznata izreka, nego kao doslovna uputa da svaka ptica treba pripasti svojoj vrsti. Vojvotkinja i neke ljudske osobine shvaća doslovno ističući: „Ja u kuhinji ne bih uopće držala papar. (...) možda su ljudi baš zbog njega tako zapaljive naravi (...) dok su zbog octa tako kiseli – a od kamilice tako ogorčeni – dok – dok su djeca tako slatka baš zbog karamela.“ (Carroll, 2001: 100) Izraze koji se u prenesenome značenju koriste za opis ljudskih raspoloženja i osobina, Vojvotkinja tumači doslovno te im traži uzrok.

Sljedeći i posljednji način korištenja figurativnih izraza je takav da su „figura i natprirodno prisutni u istoj ravnini i njihov odnos je funkcionalan“ (Todorov, 1987: 87). To nadalje znači da u ovakvim upotrebama retoričkih figura „pojavi fantastičnog elementa ovdje prethodi niz usporedbi, figurativnih ili jednostavno idiomskih izraza, vrlo uobičajenih u svakodnevnom govoru, koji međutim, doslovno uzeti opisuju natprirodni događaj“ (Todorov, 1987: 87). Slijedeći ovu Todorovljevu definiciju, uočavaju se takvi brojni figurativni izrazi. Najčešći su figurativni izrazi, koji se javljaju u prethodno opisanome kontekstu, u ovome djelu povezni s riječju 'vrijeme'. Jedan od njih je 'ubijati vrijeme'² koje u ljudskom svakodnevnom govoru ne poprima doslovne značajke, dok se u ovome djelu doslovno provodi njegovo ubojstvo. U ovome djelu Kraljica uistinu ubija vrijeme svojim poznatim izrazom 'Dolje mu glava!', pri čemu se onemogućava daljnje protjecanje vremena, a što je vidljivo u sljedećem citatu: „ (...) kad Kraljica skoči i dreknu: 'Ovo nije ubijanje vremena, nego njegovo umorstvo! Dolje mu glava!' (...) i sve od tada, nastavi Klobučar žalosnim glasom, ono neće baš ništa što ga zamolim! I sad je stalno šest sati.“ (Carroll, 2001: 83) Iz prethodnoga je citata uočljivo da je

² Ubiti vrijeme – učiniti da vrijeme prođe (onaj kome je dosadno). Hrvatski jezični portal. http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iWBh0 01. 06. 2015.

spomenuti figurativni izraz doslovno upotrijebljen te da je Kraljica učinila smaknuće vremena, što je rezultiralo u njegovu stajanju.

U prethodnim je odlomcima objašnjeno kako jezik, govor i njihove varijacije utječu na vrstu fantastične priče. Osim već spomenutoga, u određivanju vrste djela veliku važnost ima i njegova kompozicija. *Alisu u Zemlji Čudesas* nemoguće je proučavati kao jednu zasebnu fantastičnu priču. Kompozicija ovoga djela upućuje na činjenicu da se djelo sastoji od niza fantastičnih priča. *Alisa u Zemlji Čudesas* sastoji se od dvanaest poglavlja, odnosno slika, od kojih svako predstavlja zasebnu fantastičnu priču: „Alisini se doživljaji pred nama otvaraju kao slike sna, koje izranjaju jedna iz druge, a opet svaka slika predstavlja zaokruženu, zasebnu cjelinu.“ (Carroll, 2001: 7) Štoviše, kraj svakoga poglavlja predstavlja početak nove priče i označava svojevrsni uvod u natprirodnu situaciju koja će se dogoditi u idućem poglavlju. Ovo je djelo prožeto nizom fantastičnih efekata, koji se nadovezuju jedan za drugim. Vrhunac je fantastičnoga u djelu trebao predstaviti posljednji prekinuti događaj, kada se snop karata pretvara u roj i sprema napasti Alisu, što je vidljivo u idućem citatu: „Svi ste vi najobičniji snop karata! Našto se snop pretvori u roj, pa se digne u vis i poleti na nju. Ona samo sitno vrisnu, napol u strahu a napol u bijesu, pa ih pokuša odbiti, i tad otkrije da leži na padini, s glavom u sestrinu krilu, i da joj ona nježno otire s lica suho lišće dolepršalo s grana.“ (Carroll, 1987: 139) Iz prethodnog je citata vidljivo da je dvanaesta slika trebala predstavljati još jedan u nizu natprirodnih i neobjašnjivih događaja, no taj je događaj prekinut Alisanim buđenjem iz sna i tako prebačen u stvarnost. Jedino se na kraju djela nalazi element stvarnosti, dok ostatak djela pripada fantastičnome. Todorov također ističe kako se ovo djelo sastoji od niza fantastičnih događaja, a jedino „sam kraj, međutim, ne sadrži više ni jedan element natprirodnog“ (Todorov, 1987: 92). Smještanjem u stvarnost, posljednja slika udaljava se od fantastičnoga, odnosno označava prijelaz iz područja fantastičnoga u područje čudnoga.

U fantastičnim pričama, osim likova, važnu ulogu ima i pripovjedač. U *Alisi u Zemlji Čudesas* javlja se pripovjedač koji čini svojevrsni odmak od fantastične priče jer „u fantastičnim pripovijestima pripovjedač obično kaže ja“ (Todorov, 1987: 86). Pripovjedač u ovome djelu ima ulogu svjedoka i promatrača; on je „više svjedok nego učesnik“ (Todorov, 1987: 88). Pripovjedač se javlja u trećem licu, što upućuje na činjenicu da, unatoč tome što se u *Alisi u Zemlji Čudesas* nalaze brojne odrednice fantastičnoga žanra, ovdje se mogu uočiti tragovi i drugog žanra. Odnosno, ovo se djelo može proučavati kao prijelazni žanr, o čemu će biti riječi u idućem poglavlju.

U *Alisi u Zemlji Čudesas* istinitost iskaza u djelu ne dovodi se u pitanje jer govor potječe od pripovjedača, a to nadalje znači da „ako potječe od pripovjedača, govor ostaje izvan domašaja provjere istinitosti“ (Todorov, 1987: 90). Stoga se i u ovome djelu ne dovodi u pitanje istinitost i vjerodostojnost rečenoga, jer spomenuti iskazi ne dolaze od likova, već od pripovjedača kojemu čitatelj vjeruje. U *Alisi u Zemlji Čudesas* pripovjedač ima iznimno veliku ulogu, ali i autoritet. Štoviše, on se karakterizira kao „arheolog dostojan povjerenja, sav prožet izvjesnošću znanosti“ (Todorov, 1987: 90).

6. *Alisa u Zemlji Čudesna* između fantastičnoga i čudnoga

U *Alisi u Zemlji Čudesna* uočljive su odrednice još jednoga žanra osim fantastičnoga, a to je žanr čudnoga. Ovo djelo predstavlja svojevrsni prijelaz od fantastičnoga prema čudnome, što omogućava da se ono definira kao „prijelazni pod-žanr – između fantastičnog i čudnog“ (Todorov, 1987: 49). Temeljna odrednica koja Carrollovo djelo čini fantastičnom pričom je neodlučnost i neizvjesnost koja je prisutna u čitatelju i liku sve do samoga kraja djela. Prema Todorovu fantastično se „smješta na granici između dva žanra, čudesnog i čudnog“ (Todorov, 1987: 46), a ključnu ulogu u odabiru žanra imaju čitatelj i likovi. Pri proučavanju djela, čitatelj se nalazi u nedoumici jer su pred njega postavljene dvije mogućnosti tumačenja događaja u djelu: čitatelj odlučuje je li u djelu riječ o izmišljenom svijetu koji je tek proizvodom mašte ili su se opisani događaji uistinu dogodili u stvarnosti, no tada ta stvarnost počiva na nama nepoznatim zakonitostima. Opredjeljujući se za jedno od dvaju spomenutih rješenja „napuštamo fantastično kako bismo stupili u jedan od dva njemu bliska žanra, čudno ili čudesno“ (Todorov, 1987: 29). Između dva navedena žanra ovo se djelo može svrstati u područje čudnoga, a to znači da je ovo djelo pod-žanr fantastičnoga i čudnoga. To nadalje znači da se događaji u djelu mogu proglasiti proizvodom mašte, odnosno oni pripadaju drugome svijetu, a zakonitosti našega svijeta ostaju netaknute i iste. Osnovu za takvo rješenje te svrstavanje *Alise u Zemlji Čudesna*, u žanr čudnoga nudi san. Kada se u djelu otkriva da je riječ o snu, ukida se neodlučnost koja je do tada postojala, te se svi spomenuti događaji mogu pripisati posebnome svijetu sna, koji počiva na vlastitim zakonitostima. Čitatelj stoga ne mora tražiti uzroke i posljedice navedenih događaja jer mu zakonitosti toga svijeta nikad neće biti u potpunosti poznate.

Neodlučnost čitatelja i glavne junakinje uvelike utječu na dimenziju fantastičnoga u djelu, a prema Todorovu fantastično nestaje kada čitatelj i glavna junakinja „odluče je li ono što opazaju potječe ili ne potječe od stvarnosti kakva ona je prema općem mišljenju“ (Todorov, 1987: 46). Iz navedenoga proizlazi da čitatelj i Alisa predstavljaju presudne elemente u donošenju odluke o žanru ovoga književnoga djela. U *Alisi u Zemlji Čudesna* glavna junakinja i čitatelj odlučuju „da zakoni stvarnosti ostaju netaknuti“ (Todorov, 1987: 46), što znači da se u djelu govori o nekom drugom svijetu i da djelo pripada žanru čudnoga. Presudni događaj za

promjenu žanra od fantastičnoga prema čudnome je trenutak Alisinog buđenja iz sna, kada shvaća da su sve pustolovine tek proizvod snova.

Unatoč tome što ovo djelo posjeduje odrednice čudnoga, u njemu je učinak fantastičnoga dominantan i postojan sve do kraja djela jer čitatelj i Alisa tek na kraju djela bivaju upućeni da je riječ o snu. Tek kada se približava kraj djela, Alisa otkriva da je sanjala, čime je učinjen prijelaz od fantastičnoga prema čudnome. U ovome se djelu žanr mijenja u trenutku kada Alisa izgovara rečenicu „O, da znaš kakav sam neobičan san usnila!“ (Carroll, 2001: 139). No, ta rečenica ne opovrgava elemente žanra fantastičnoga koji se prethodno javljaju kroz djelo; ona tek potvrđuje činjenicu da je fantastično potrebno shvatiti „kao žanr koji je uvijek u nestajanju“ (Todorov, 1987: 47). U skladu s rečenim, žanr fantastičnoga polako jenjava i u ovome djelu, ustupljajući mjesto žanru čudnoga. *Alisa u Zemlji Čudesas* shvaća se kao dio fantastičnoga dokle god traje neodlučnost čitatelja, a čim neodlučnost prestane prelazi se u područje čudnoga.

U ovome se djelu javlja složena žanrovska problematika jer djelo nije moguće opisati u okviru tek jednoga žanra, ono posjeduje odrednice više žanrova. Shvaćanju odnosa fantastičnog i čudnoga u *Alisi u Zemlji Čudesas* najbolje objašnjava Todorovljeva rečenica iz njegovoga djela *Uvod u fantastičnu književnost*: „Od trenutka kada se dijelovi knjige ispituju odvojeno – kraj pripovijedanja može se privremeno staviti između zagrada – to će nam omogućiti da u fantastično ubrojimo mnogo više tekstova.“ (Todorov, 1987: 48) Budući da se ovo djelo sastoji od dvanaest poglavlja, odnosno slika, čitatelju je omogućeno čitati ovo djelo kao niz fantastičnih priča, štoviše „Alisini se doživljaji pred nama otvaraju kao slike sna, koje izranjaju jedna iz druge, a opet svaka slika predstavlja zaokruženu, zasebnu cjelinu.“ (Carroll, 2001: 7). Prethodno spomenuta kompozicija slika zaslužna je za to što se ovo djelo može shvatiti kao niz fantastičnih tekstova sa vlastitom radnjom, koje su povezane glavnim likovima. Tek posljednje poglavlje, odnosno posljednja slika čini otklon od fantastičnoga i zaokret prema čudnome jer se otkriva da je riječ o snu. Opredjeljujući se za ovakav kraj pisac napušta područje fantastičnoga te čini prijelaz u svijet čudnoga. Nadalje, prijelaz između dvaju žanrova pridonosi tome da se djelo shvaća kao „prijelazni pod-žanr – između fantastičnog i čudnog“ (Todorov, 1987: 49). *Alisa u Zemlji Čudesas* određuje se kao prijelazni žanr zbog toga što se u čitatelju i Alisi kroz cijelo djelo proteže neodlučnost, a na kraju djela čini se preokret u kojemu se otkriva kako su navedene Alisine pustolovine proizvod sna. Prema Todorovu „pod-žanrovi podrazumijevaju djela koja dugo održavaju neodlučnost svojstvenu fantastičnom, ali završavaju u čudesnom ili čudnom“ (Todorov, 1987: 49). *Alisa u*

Zemlji Čudesa prati ovu definiciju, što znači da bi žanrovski najtočnije bilo odrediti ovo djelo kao pod-žanr fantastičnoga i čudnoga.

Temeljno obilježje 'prijelaznoga pod-žanra' u kojemu se miješaju fantastično i čudno je da „dogadaji koji izgledaju natprirodni tijekom cijele priče, na kraju dobivaju razumno objašnjenje“ (Todorov, 1987: 49). Takvo je logično objašnjenje nelogičnih i nadrealnih događaja prisutno i na kraju *Alise u Zemlji Čudesa*. Tijekom Alisinoga putovanja Zemljom čudesa, Alisa i čitatelj iskazuju čuđenje nad doživljenim pustolovinama, stanovnicima i temeljnim postavkama Zemlje Čudesa, jer se razlikuju od onih u stvarnome svijetu. Alisa mnogo puta tijekom djela iskazuje svoje čuđenje nad postupcima i razmišljanjima likova koji žive u Zemlji Čudesa, što je predočeno u sljedećim citatima: „Pa se nastavila tako iščuđavati za čitave Miševe priče.“ (Carroll, 2001: 38), „Kad je to izgovorila, spustila je pogled, pa se začudila otkrivši da je, sve tako govoreći, na jednu stavila Zecovu malu bijelu rukavicu.“ (Carroll, 2001: 28). „Kako je to neobično, reče Alisa za sebe, biti potrčko jednome zecu!“ (Carroll, 2001: 44), „Nešto čudnije nisam vidjela u životu!“ (Carroll, 2001: 75) Iščuđavanje vidljivo u prethodnim citatima nestaje tek u posljednjem poglavlju djela, odnosno kada Alisa saznaje da je sanjala. San nudi njoj, ali i čitatelju logično objašnjenje predstavlja svojevrsno rješenje nadrealne priče.

U djelima koja pripadaju žanru fantastično-čudnoga „sva su čuda racionalno objašnjena na kraju pripovijesti“ (Todorov, 1987: 50). Također i u *Alisi u Zemlji Čudesa* natprirodne pojave koje se javljaju kroz djelo racionalno su objašnjene na kraju djela, kada Alisa i čitatelj saznaju da je riječ o snu. Prema Todorovu san je jedan od „tipova objašnjenja kojima je pokušano da se natprirodno umanjí“ (Todorov, 1987: 50). San čitatelju pomaže shvatiti da se u *Alisi u Zemlji Čudesa* ne javljaju natprirodne pojave. Odnosno, takve se pojave javljaju, no one nisu dijelom stvarnosti. One su tek proizvod sanjarenja i maštanja, a ne stvarni događaji.

7. Zaključak

Alisa u Zemlji Čudesas Lewisa Carrolla ima izrazit značaj jer označava prekretnicu u književnosti. Njome je učinjen otklon od klasične i moderne bajke i utemeljena fantastična priča. *Alisa u Zemlji Čudesas*, kao i cjelokupna književna vrsta fantastične priče, svojom je tematikom, književnim postupcima i likovima zanimljiva djeci i mladeži, ali jednako tako i odraslima. Crnković za fantastičnu priču ističe da je „zaista univerzalna jer barata elementima koji su zajednički cijelom čovječanstvu, krajnjim željama koje nisu ograničene ni rasom, ni pogledom na svijet, ni bojom, bavi se slabošću i veličinom ljudi, njihovim nadama i strahovima i čežnjama, vječnim problemom borbe između dobra i zla.“ (Crnković, 1980: 57)

Alisa u Zemlji Čudesas Lewisa Carrolla svoju pripadnost žanru fantastičnoga potvrđuje na brojnim razinama. Nadnaravne pustolovine, nestvarni događaji i likovi koji se pojavljuju kroz djelo samo su neki od odrednica ovoga žanra. Nadalje, fantastično se u djelu potvrđuje neodlučnošću čitatelja i glavne junakinje kao i načinom čitanja ovoga djela. Fantastično isključuje alegorijsko i poetičko tumačenje, pa tako i Carrollova *Alisa*. Činjenicu da *Alisa u Zemlji Čudesas* pripada području fantastičnoga potvrđuje i govor, odnosno jezik djela. U djelu se obilato koriste hiperbole i figurativni izrazi, koji često ostvaruju svoje doslovno značenje. Prevlast fantastičnoga traje sve dok granica između imaginarnoga i stvarnoga svijeta nije jasno označena. Ta se granica javlja Alisinin buđenjem iz sna, čime se javlja prijelaz iz fantastičnoga u čudno. To znači da se sve do kraja djela, dok čitatelj nije obaviješten da je riječ o snu, ovo djelo proučava kao fantastično. Pak, element sna omogućuje da se djelo promatra kao prijelazni žanr između fantastičnoga i čudnoga.

Utjecaj *Alise u Zemlji Čudesas* i Lewisa Carrolla prisutan je i danas u književnosti jer je njome utemeljena književna vrsta koja je prepoznatljiva u djelima mnogih suvremenih pisaca. „U većini priča suvremenih pisaca ima elemenata fantastične priče, a ima i mnogo pisaca koji su svjesnije ili nesvjesnije krenuli Carrollovim tragom izgrađujući svoju varijantu fantastične priče.“ (Crnković, 1980: 58) Dakle, Carrollova su djela učinila velik pomak u dječjoj književnosti, koja se sve od njega pa do današnjega vremena temelji ponajviše na fantastičnim motivima.

8. Literatura

Carroll, Lewis, 2001. *Alisa u Zemlji Čudesas*, Zagreb: Mozaik knjiga.

Crnković Milan, 1980. *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, X izd.

Crnković Milan, Težak, Dubravka. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti, od početaka do 1955. godine*, Zagreb: Znanje

Diklić, Zvonimir, Težak, Dubravka, Zalar, Ivo, 1996. *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: DiVič.

Donat, Branimir, 1979. *Približavanje beskraju*. Beograd: Nolit.

Mabille, Pierre, 1973. *Ogledalo čudesnog*. Beograd: Nolit.

Pintarić, Ana, 2008. *Umjetničke bajke – teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Filozofski fakultet, Osijek.

Solar, Milivoj, 1977. *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.

Todorov, Tzvetan, 1987. *Uvod u fantastičnu književnost*, Beograd: Rad.